

Fra generalsekretær Elin Floberghagen, Norsk Presseforbund

Klage mot Josimar: Brudd på kildevernet

Generalsekretæren klager Josimar inn for PFU, for brudd på Vær Varsom-plakatens (VVP) regler om kildevernet. Det klages på disse to punkt:

VVP 3.4: Vern om pressens kilder. Kildevernet er et grunnleggende prinsipp i et fritt samfunn og er en forutsetning for at pressen skal kunne fylle sin samfunnsoppgave og sikre tilgangen på vesentlig informasjon.

VVP 3.5: Oppgi ikke navn på kilde for opplysninger gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er uttrykkelig avtalt med vedkommende.

Klagen reises på generalsekretærens initiativ, etter PFUs vedtekter § 4. Saken klages inn fordi den er av stor prinsipiell interesse. Josimar, ved redaktør Håvard Melnæs, tilkjenner at mediet bevisst bryter kildevernet, og viser svært liten forståelse for dette grunnleggende premisset i presseetikken og journalistikken.

Artikkelen som klages inn er [Elefanten i kengururetten](#), publisert 29.05.2020. Artikkelen er skrevet som en kommentar fra redaktøren, med en begrunnelse for hvorfor kildevernet ikke skulle gjelde i denne situasjon. Josimar går her ut med kilden, som har snakket med mediet «off record». Redaktøren begrunner dette blant annet med at kildevernet er «ment for å avdekke maktmisbruk, ikke tildekke det». Og «...vi mener, i motsetning til PFU, at man må tåle en grundig debatt om kildevernet». Generalsekretæren mener dette er et farlig sidespor, som kan bidra til å svekke både kildetilfanget og tilliten til pressen generelt.

Bakgrunn for saken

For å kunne vurdere denne klagen, er det viktig med litt forhistorie. Norges Fotballforbund klaget i november 2019 Josimar inn for PFU, etter at magasinet hadde publisert kritiske artikler om NFF og kvinnefotball. Klagen ble igangsatt til full behandling. I sitt tilsvarende svar til PFU valgte Josimar å omtale en «off the record»-samtale med NFFs generalsekretær. NFF reagerte på dette, og ba primært om at omtalen av samtalen skulle unntas saken, sekundært at den ble unntatt offentlighet.

Sekretariatet hadde dermed en helt uvanlig sak på bordet, der mediet som svar på en klage mot seg selv gikk ut med identiteten til en kilde de hadde lovet anonymitet. Videre var det også uvanlig at mediet ønsket offentlighet om at de valgte å blåse kilden. Det ble gjort en vurdering av saken, og

konklusjonen ble at disse opplysningene ble unntatt offentlighet. Samtidig ble partene forsikret om at PFU skulle få alle opplysninger til behandling, i tråd med PFUs vedtekter.

Da PFU senere behandlet saken for lukkede dører, var det fordi utvalget skulle kunne diskutere alle forhold som var trukket frem i klagen og i tilsvarsrunden, inkludert det Josimar skrev i tilsvaret om den anonyme kilden. Derimot behandlet ikke PFU spørsmålet om kildevern, fordi NFF ikke hadde klaget på de punktene i VVP. Josimar-redaktørens ønske om at PFU burde ha diskutert klagers opptreden og kildevernets grenser, hadde med andre ord ingenting med klagen å gjøre. Det ble da heller ikke diskutert. Josimar ble felt for brudd på VVPs 4.14.

Det bør også tilføyes at det er mediens publiseringer som står til «doms» i PFU, ikke klagerne. Det kan se ut som om Josimars redaktør skulle ønske at det var annerledes. Legges hans tolkning til grunn vil det kunne svekke selvdømmeordningen, gjennom at potensielle klagere ikke tør klage eller legge frem relevante opplysninger i klagen, i frykt for at mediene bruker det mot dem.

Publiseringen «Elefanten i kengururekken»

To dager etter at PFU behandlet klagen fra NFF, publiserte Josimar den artikkelen generalsekretæren klager på: «Elefanten i kengururekken». Der blåser Josimar på nytt, og denne gangen for offentligheten, den anonyme kilden. Dette begrunnes med at Josimar mener seg utsatt for maktmisbruk, og at kilden derfor ikke lenger har krav på kildevern.

Generalsekretæren mener dette er en grov feiltolkning av kildevernet i presseetikken, som potensielt også kan være skadelig for tilliten til pressen for øvrig. I etterkant av publiseringen har redaktøren gjentatte ganger oppfordret til en debatt om kildevernets grenser. Dermed kan det oppstå tvil i redaksjonene om hvorvidt kildevernet virkelig er et absolutt prinsipp i presseetikken, eller om det kan relativiseres. Generalsekretæren er bekymret for at det skapes tvil om et av journalistikkens viktigste prinsipper, og ser frem til at PFU vurderer klagen.

Kritisk journalistikk og kildevern

Siden Josimar argumenterer som de gjør, oppleves det nødvendig å knytte noen kommentarer til kritisk journalistikk og kildevern.

Journalistikkens rolle som maktkritisk vaktbikkje, er beskrevet slik i VVP 1.4 og 1.5:

VVP 1.4: Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.

VVP 1.5: Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

Det er lett å slutte seg til dem som er bekymret for at det i økende grad blir krevende å drive kritisk og undersøkende journalistikk. Mange av dem som utsettes for et kritisk søkelys fra mediene, søker å unndra seg oppmerksomhet, for eksempel gjennom å gjøre seg vanskelig tilgjengelig eller hindre tilgang til informasjon. De har sine motiver, og forsøker å påvirke journalistikken i sin retning. Norsk Presseforbund bistår nesten daglig journalister og redaksjoner i å få tak i nødvendige opplysninger, og vi arbeider for at mediene skal få bedre tilgang til både intervjuobjekter, dokumenter, og til møter der det utøves makt.

Selv om motkreftene til journalistikken er mange, er det likevel ingen grunn til å slakke på kravene i presseetikken. Snarere tvert om. En sterk etisk bevissthet er særlig avgjørende i den kritiske journalistikken. Spesielt er det viktig at det gjøres gode vurderinger knyttet til **kildebruk og kildekritikk**. Etter generalsekretærens syn, er det her det først gikk galt for Josimar.

Tidligere sjefredaktør i VG, Bernt Olufsen, skriver om Josimar-saken i kronikken [En dødssynd å svikte pressens kilder](#). Inngressen lyder: «*Pressens kildevern er ikke en mekanisme som journalister og redaktører kan skru av og på etter egne humørsvingninger, eller etter at man føler seg lokket i en felle. Josimar-saken vitner om sviktende journalistisk metode på flere punkter*».

Deretter viser Olufsen til punkter der han er kritisk til Josimar. Et av disse er at man ikke gir kildevern til personer eller organisasjoner man ønsker å konfrontere med kritisk journalistikk. Det er et godt råd. Redaksjonene må være varsomme med hvem man lover anonymitet. Når man første har gjort det, er imidlertid døren låst. Kildevernet skal ikke brytes, uavhengig av begrunnelse. Sagt på en annen måte: Har man gitt et løfte, så må det holdes.

Vær Varsom-plakaten gir for øvrig en god retning på håndtering av kilder. I VVP 3.1 slås det fast at kilden for informasjon som hovedregel skal identifiseres. Pressen bør alltid søke åpne kilder. Dersom man må bruke anonyme kilder, krever VVP 3.2 en særlig aktsomhet:

VVP 3.2. Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Det er god presseskikk å tilstrebe bredde og relevans i valg av kilder. Vær spesielt aktsom ved behandling av informasjon fra anonyme kilder, informasjon fra kilder som tilbyr eksklusivitet, og informasjon som er gitt fra kilder mot betaling (min understreking).

Kildevernet i presseetikken

Kildevernet er ikke et vern som er gitt av hensyn til mediene. Det er samfunnet som er kildevernets mål. Ved at den enkelte innbygger gis mulighet til å ytre seg anonymt får samfunnet tilgang til viktig informasjon vi ellers ville gått glipp av. Det er heller ikke noe nytt prinsipp. I Vær Varsom-plakaten fra 1975 heter det:

«Vern om avisens kilder! Oppgi ikke navn på hjemmelsmann for opplysninger eller forfattere som opptrer under pseudonym, hvis ikke vedkommende selv samtykker».

Det presseetiske kildevernet er i dag absolutt. VVP 3.5 stiller opp et krav til mediene om ikke å oppgi navn på kilde for opplysninger gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er avtalt med kilden. I motsetning til mange andre bestemmelser i VVP er dette punktet ikke formulert som en hovedregel, men som et absolutt prinsipp. Det åpner ikke for tolkning, som at dette ikke skulle gjelde om kildene snakker usant, har motiver eller forsøker å påvirke journalistikken. Det er kun i svært sjeldne og ekstreme tilfeller at det kan være aktuelt å bryte med prinsippet, som ved akutt fare for liv og helse.

I kommentarutgaven til Vær Varsom-plakaten skriver forfatterne Halvard Helle og Vidar Strømme godt om hvorfor kildevernet må være absolutt:

«I motsetning til mange andre etiske prinsipper, oppstår det sjelden tvil om grensedragningen for bestemmelsen. Prinsippet er i utgangspunktet absolutt. Bakgrunnen for det er at en form for gradert beskyttelse aldri kan være tilstrekkelig. Det er bare når kildene vet at de har fullstendig sikkerhet, at mediene kan fylle sin rolle. Dersom det brer seg en oppfatning om at kildene «nesten sikkert» ikke vil bli oppgitt til andre, vil de vegre seg mot å gi sine opplysninger. Det vil medføre at viktig informasjon kan forbli skjult, og at dette er en alvorlig følge for både samfunn og demokrati. Den manglende vilje

eller evne til å gi opplysninger ved et svakt kildevern, omtales gjerne som en «chilling effect». Kildevernet er altså ikke til av hensyn til kilden eller mediene, men av hensyn til samfunnet».

Forfatterne peker på problemet som oppstår dersom kildevernet skulle graderes. Det er åpenbart at pressen vil miste mye informasjon dersom et løfte om anonymitet i beste fall er en intensjon. Dersom kildevernet kan brytes fordi redaksjonen mener seg utsatt for maktmisbruk, som i Josimars tilfelle, har det i realiteten ingen verdi.

Tidligere generalsekretær i Norsk Redaktørforening, Nils E. Øy, skriver i «Anonymitetsrett og kildevern» fra 1994, om det presseetiske kildevernet:

«Gjennom Vær Varsom-plakaten har vi pålagt oss en ubetinget plikt til å beskytte forfattere og kilder, selv om domstolen skulle pålegge oss vitneplikt. Plakaten inneholder altså en klar oppfordring til ikke å bøye seg for norsk lov og norske domstoler. Mange har kalt dette sivil ulydighet». Videre skriver Øy:

«Det er viktig å understreke at Vær Varsom-plakaten stiller krav om kildevern overfor dem som vi har lovet anonymitet. Dette punktet i plakaten må ikke leses slik at kilder skal oppfordres til å være anonyme eller at enhver kilde skal beskyttes for enhver pris. Fremste siktemål må fortsatt være å få kildene til å stå fram. Anonymitetsretten er en sikkerhetsventil, en unntaksregel som vi kan bruke når der ikke finnes andre muligheter».

Øy påpeker her det samme som Olufsen gjør, noen tiår senere. Redaksjonene må kritisk vurdere om de vil motta kildeinformasjon «off the record». Generalsekretæren vil tilføye at denne vurderingen naturligvis må skje før man har akseptert premissene.

Tidligere PFU-saker med brudd på kildevernet

Brudd på kildevernet er en svært sjelden foreteelse i PFU, men noen saker finnes det. Her er tre:

063/16: Jim Solbakken mot TV 2

I juni 2016 ble **TV 2** felt for brudd på god presseskikk på flere punkt, deriblant VVP 3.4 og 3.5. Klagen gjaldt TV 2s håndtering av to upubliserte opptak fra 2011, som ble delt med Josimar, som deretter publiserte utdrag fra disse opptakene. I PFUs uttalelse heter det:

«Utvalget konstaterer at TV 2 har utlevert de upubliserte opptakene til bladet Josimar...» og videre om kildevernet:

«For øvrig merker utvalget seg at det ikke er bestridt at klager mot slutten av den første samtalen som ble tatt opp og utlevert Josimar, snakket «off the record». Opplysninger som blir gitt «off the record» må forstås som gitt i fortrolighet, med andre ord skal de verken publiseres eller videreformidles. Når så ble gjort, mener utvalget at TV 2 har handlet i strid med VVP punkt 3.6. Som en følge av dette, mener utvalget at TV 2 også har brutt punkt 3.4 og 3.5, for kildevernet må holdes høyt. Pressen skal verne og sine kilder og ikke utlevere opplysninger som er gitt i fortrolighet når dette ikke er uttrykkelig avtalt».

222/04: NN mot Lofot-Tidende

Lofot-Tidende ble i 2004 felt for brudd på VVP 3.5, etter publisering av to artikler om en familiekonflikt. En av klagerne fikk medhold fra PFU i at det forelå en avtale om at klageren ikke skulle navngis i forbindelse med omtale av familiekonflikten, og at denne avtalen var bindende for

avisen. Det ble vist til VVP 3.5: «Oppgi ikke navn på kilde for opplysninger som er gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er uttrykkelig avtalt med vedkommende».

092/92: Initiativretten/PFU mot Adresseavisen

I 1992 ble **Adresseavisen** felt for brudd på god presseskikk etter at PFU hadde utløst initiativretten i saken (initiativretten hørte den gangen til PFU, og ikke til generalsekretæren som i dag). Avisen hadde i et førstesideoppslag med tittelen «Politijakt på knivstikker» publisert opplysninger fra en tipser til avisen. Avisen beklaget saken umiddelbart. Fra PFUs uttalelse heter det:

«Kildevernet er et grunnleggende prinsipp i et fritt samfunn og er en nødvendig forutsetning for at pressen skal kunne oppfylle sin samfunnsrolle. Pressen må derfor aldri gå ut med navn på kilder for opplysninger, hvis dette ikke er en klar forutsetning ved mottakelsen av opplysningene». Det ble deretter vist til kildevernspunktet, samt at «Utvalget er tilfreds med at Adresseavisen i ettertid har kommet til den samme konklusjon».

Søk i PFU-basen avdekker at det er få eller kanskje ingen saker der mediet med overlegg har valgt å bryte kildevernet, slik Josimar har gjort i denne saken.

Kildevernet i lovverket

Selv om denne klagen baserer seg på brudd på Vær Varsom-plakaten, er det naturlig å opplyse om at presseorganisasjonene i en årrekke har argumentert for at det bør innføres et sterkere juridisk kildevern.

Kildevernet er i dagens lovverk regulert i straffeprosessloven og tvisteloven, og det er formulert som en rett til å nekte å oppgi kilden. I straffeprosesslovens § 125 er det formulert slik:

«Redaktøren av et trykt skrift kan nekte å svare på spørsmål om hvem som er forfatter til en artikkel eller melding i skriftet eller kilde for opplysninger i det. Det samme gjelder spørsmål om hvem som er kilde for andre opplysninger som er betrodd redaktøren til bruk i hans virksomhet. Samme rett som redaktøren har andre som har fått kjennskap til forfatteren eller kilden gjennom sitt arbeid for vedkommende forlag, redaksjon, pressebyrå eller trykkeri».

Norsk Presseforbund mener truslene mot kildevernet øker, og at en rett til å nekte å oppgi kilden ikke er et tilstrekkelig vern. Presset mot kildevernet blir tydeligere gjennom myndigheters rett til tvangsmessig innsamling og lagring av data (jf. den nylig vedtatte lov om etterretningstjenesten), frivillig bruk av lokasjonsdata gjennom ulike leverandører, apper og tjenester, hacking av redaksjoners it-systemer mv.

Da den nye medieansvarsloven var til behandling i Stortinget i februar 2020, var kildevern igjen på dagsorden. Der argumenterte høringsinstansene (Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening, Mediebedriftenes Landsforening og Norsk Presseforbund) for at en reell styrking av kildevernet fordrer to tiltak;

- At det innføres en **lovfestet taushetsplikt** i tilfeller der kilden er lovet anonymitet, og
- At taushetsplikten kompletteres med et **etterforskningsforbud mot å drive kildejakt**, slik tilfellet er i Sverige.

NP argumenterte i den muntlige høringen for at selv om redaksjonene gjennom presseetikken forholder seg til et absolutt kildevern, så er det stort behov for at dette også gjenspeiles i lovverket.

Familie- og kulturkomiteen gav oss medhold i at det bør innføres en lovfestet taushetsplikt, og vi fikk støtte fra mindretallet til utredning av et etterforskningsforbud.

Familie- og kulturkomiteen skriver i sin innstilling:

«Det foreslås imidlertid å utrede en lovfestet taushetsplikt i tilfeller der kilden er lovet anonymitet. Dette støtter komiteen, som merker seg at en slik plikt vil ivareta kravene i Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) artikkel 10 om at kildevernet også gjelder overfor andre offentlige myndigheter enn domstolene, for eksempel forvaltningsmessige kontrollorganer».

Deretter delte komiteen seg. Mindretallet, ved representantene fra fra Ap, Sp og SV argumenterte også for innføring av et etterforskningsforbud. De skriver blant annet i innstillingen:

«...dersom man skal få et like godt kildevern som i Sverige, må det innføres et etterforskningsforbud». Og videre: «Det hjelper lite en kilde har tillit til at journalisten ikke vil røpe vedkommendes identitet, dersom man risikerer at myndighetene likevel kan avdekke den».

Konklusjon

Josimar har bevisst valgt å bryte kildevernet og utfordret hvorvidt det er et absolutt presseetisk prinsipp. Derfor benyttes initiativretten til å reise klagen inn for Pressens Faglige Utvalg, med påstand om brudd på god presseskikk på Vær Varsom-plakatens pkt. 3.4 og 3.5.

Elin Floberghagen